

УДК 378:331.5](477)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019.23.183167>

ОКСАНА БОЛЬШАЯ

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості взаємодії ринку праці та системи вищої освіти України. Визначено сучасні вимоги ринку праці до випускників закладів вищої освіти. Визначено шляхи реалізації взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг в Україні.

Ключові слова: вища освіта; ринок праці; ринок освітніх послуг; освітня політика держави; ринкова економіка

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний етап розвитку глобальної економіки та інтеграція до неї України вимагає інтенсивного формування, нагромадження та поширення освітніх ресурсів. Провідним завданням державної політики є реформування та розвиток освіти, що є основою розвитку суспільства, виступає основним соціальним інститутом у задоволенні потреб суспільства, накопиченні та формуванні високорозвиненого людського капіталу.

Проблемою для України є незбалансованість розвитку вищої освіти та ринку праці, яка продукує надлишок на ринку праці фахівців певних напрямів підготовки з одного боку, а з іншого – дефіцит висококваліфікованих кадрів з певних спеціалізацій. Для збалансованості ситуації необхідно провести всебічний аналіз системи освіти в контексті взаємозв'язку з ринком праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання впливу освіти на ринок праці досліджували відомі вчені В. Андрущенко, В. Антонюк, Д. Богиня, О. Грішнова, Т. Заяць, Е. Лібанова, М. Семикіна та ін. Аналіз змісту наукових праць, проблем, яких вони торкаються, дозволяє зробити акцент на думці, що стимулювання розвитку та формування ринкової культури у сфері освіти дає позитивний вплив на формування збалансованого ринку праці України.

Формулювання **мети** статті. Основною метою дослідження є аналіз взаємозв'язку вищої освіти та ринку в Україні, а також висвітлення теоретичних та практичних аспектів сучасної незбалансованості кваліфікацій із потребами ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок праці є складним елементом ринкової економіки. На ньому не тільки переплітаються інтереси працівників і роботодавців у процесі визначення ціни праці та умов його функціонування, а й відображаються практично усі соціально-економічні зміни в суспільстві. На нашу думку, явища, які притаманні ринку праці в Україні, необхідно вивчати у двох аспектах: по-перше – як прояв загальних закономірностей, притаманних усім країнам з ринковою економікою; по-друге – слід врахувати вітчизняну специфіку формування ринкового середовища.

Вимагає чіткого розуміння визначення сутності ринку праці та значущості соціально-економічної категорії «ринку праці» в контексті формування стратегії державного розвитку. Створення ринкової системи, яка функціонує шляхом конкурентного механізму і ціноутворення через взаємодію попиту і пропозиції, має важливе значення в системі заходів державної політики у сфері зайнятості населення. При цьому слід розуміти, що розвитку економічних теорій, які пояснюють дію механізму ринку праці, притаманні певні суперечності, обумовлені особливостями праці як специфічного ресурсу.

Ринок праці є найважливішою підсистемою світового господарства та індикатором соціально-економічних змін у глобальному просторі. Конкурентоспроможність будь-якої економіки визначається структурою у сфері зайнятості населення, що відповідає вимогам часу, так і рівнем продуктивності праці. Структура зайнятості ринку праці України змінюється, але напрям змін повною мірою не відповідає вимогам глобалізаційних процесів у світі. Якість робочої сили, її кваліфікаційний рівень є фактором росту продуктивності праці та ефективного функціонування економіки. Розгляд проблеми зайнятості економічно активного населення викликає низку запитань щодо створення чіткої та виваженої системи відносин між зайнятим та незайнятим населенням працездатного віку, яка б враховувала господарські інтереси між окремими територіями та сприяла економічному зростанню на національному рівні.

Також слід відмітити, що перетворення останніх двох десятиліть істотно відобразилися на таких категоріях працездатного населення, як молодь та жінки. Основними проблемами молодіжного сегменту на локальних ринках праці є:

- відсутність виваженої системи професійного спрямування молоді, починаючи із шкільного віку, яка б забезпечувала дієвий механізм прийняття рішень щодо вибору майбутньої професії;
- відсутність системи одержання молодими людьми практичних навичок з обраних професій. На даний момент проходження професійної практики для значної частини студентів є суттєво формалізованою і не підвищує рівень професійної підготовки з обраного виду діяльності;
- стихійність розвитку ринку праці та відсутність чіткої інформації щодо попиту на працю, що призвело до значних диспропорцій у підготовці молодих фахівців;

- наявність диспропорцій у структурі попиту і пропозиції робочої сили, викликаних невідповідністю якості освіти та отриманих компетентностей і вимог роботодавців на ринку праці;
- стрімкі процеси міграційного відтоку молоді за межі країни;
- недосконалість оплати праці;
- відхід із формального ринку праці у неформальний, де існують неформальні інститути і договірні відносини, а також нерозвинутість стимулів до підвищення ефективності трудової діяльності.

Окреслена ситуація потребує значної уваги з боку відповідних органів державного регулювання ринку праці в розрізі окремих територій. Існує суттєва необхідність в інформаційному забезпеченні молоді відносно реальної потреби представників конкретних спеціальностей та впровадження в дію регіональних програм підготовки представників тих професій, на які існує високий попит з боку роботодавців регіону (Гесць, 2003).

Сьогодення показує гострі проблеми, які пов'язані з недосконалістю механізмів освіти і ринку праці в Україні. Діяльність центральних та регіональних органів влади, які зобов'язані координувати роботу та налагоджувати взаємодію освіти та ринку праці знаходиться на недостатньому рівні. Партнерство між навчальними закладами, бізнесовими структурами та державою перебуває на початковому етапі уже досить тривалий термін часу. Відповідно цим проблемам необхідно покращувати взаємодію освіти та ринку праці. У зв'язку з цим удосконалення потребують всі складові механізму регулювання взаємодії освіти та ринку праці: законодавчі, структурні, організаційні, управлінські, фінансові, прогностичні, цільові та інші (Мочерний, 1999).

В умовах трансформації економіки країни взаємодія ринку праці і ринку освітніх послуг є беззаперечним фактором змін і появи нових тенденцій в освіті. Ця тенденція має великий вплив на формування людського капіталу, що є основою прогресивного економічного і соціального розвитку країни. Формування якісно нової робочої сили, професійне навчання та професійна орієнтація населення, а саме молодого покоління, є актуальним та важливим процесом, який є базовим для подальшого існування та розвитку держави.

В умовах виконання важких рутинних операцій новітньою технікою, зростає складність праці, формується пріоритет інтелектуальної праці над фізичною, посилюється значення творчої компоненти людської діяльності. У зв'язку з цим виробництво потребує дедалі більшої кількості працівників з високою професійною та загальноосвітньою підготовкою, що ставить особливі вимоги перед системою освіти в державі (Степаненко, & Яковенко, 2010).

Розвиток суспільства, базовою основою якого є знання, можливе лише за умов інноваційного шляху побудови економіки та розвитку високотехнологічного виробництва. Для реалізації ефективного управління інноваційними процесами, розробленням та впровадженням інноваційних проектів необхідні висококваліфіковані фахівці. Формування конкурентоспроможної економіки, загострення конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках потребує від кадрів більш високого рівня кваліфікації, здатності до ризику генерування нових ідей і прояву творчості, готовності до змін та збільшення відповідальності (Лавриненко, 2016).

Ринок освітніх послуг – це система відносин у ринкових умовах, з приводу купівлі-продажу освітньої послуги, яка завдяки цьому стає товаром. Отже, на цьому ринку об'єктом купівлі-продажу є не сама освіта, як процес набуття знань, а освітня послуга, що включає в себе комплекс матеріальних та нематеріальних ресурсів, які забезпечують процес навчання. Існують такі характеристики ринку освітніх послуг: поглиблення селективної функції освіти; розвиток функції адаптації освіти і людини до нових можливостей навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації; посилення конкурентоспроможності та динамічності працівника на ринку праці; диференціація форм і видів освітніх послуг; створення напруги на ринку праці через отримання випускниками незатребуваних спеціальностей; формування недержавної освіти на всіх рівнях; зміни суспільної думки, в яких освіта стала сприйматися як найважливіша умова виживання, основа матеріального добробуту; орієнтація молоді на престижні професії тощо (Мудра, 2013).

Ринку праці в державі притаманні такі тенденції розвитку: відсутність балансу між попитом і пропозицією, підвищений попит на дипломованих фахівців, невідповідність вакансій і рівня кваліфікації, перспектива розширення виробництва та молодіжне безробіття. Відповідно ринок освітніх послуг характеризується відсутністю взаємодією з галузями економіки, не відповідністю розвитку світовому науково-технічному прогресу, повільному реагуванню на зміни ринку праці, відсутності детального моніторингу працевлаштування дипломованих випускників.

Реальними умовами взаємодії між цими ринками є формування системи прогнозування потреб ринку праці, моніторинг динаміки потреб ринку праці, врахування потреб та перспектив розвитку регіону (галузі), соціальне партнерство між учасниками ринку освітніх послуг.

Ринок праці та ринок освітніх послуг за своїм соціально-економічним змістом потребують значного державного регулювання. За допомогою державного регулювання відбувається формація соціально-економічного механізму взаємодії ринку праці та освітніх послуг. Соціально-економічний прогрес державної політики полягає у розвитку державної системи навчання, наукових та технічних досліджень, професійній освіті, розвитку культури, всебічній підтримки важливих сфер життя людини. Для ефективного забезпечення реалізації інноваційної стратегії України необхідно збільшити і поліпшити змістовну якість та рівень підготовки кваліфікованих працівників професійно-технічними закладами та збільшити доступність і якість вищої освіти завдяки впровадженню ринкових механізмів здобуття освіти; поліпшити і оптимізувати змістовну складову вищої освіти (збільшити викладання природничих та математичних наук у структурі навчального процесу, покращити бюджетне стимулювання цих напрямів); впроваджувати політику врівноваження попиту і пропозиції на ринку професійної підготовки; вдосконалити механізми державного замовлення в освітній сфері; впорядкувати мережу вищих навчальних закладів з урахуванням загальнодержавних та регіональних потреб у фахівцях з вищою освітою; запровадити систему планування та регулювання попиту та пропозиції на ринку професій (Мудра, 2013).

Освіта має унікальне значення в житті кожної людини, адже саме завдяки отриманим знанням і навичкам, обраній професії визначається її подальша доля. Освіта розвиває і вдосконалює активний елемент процесу виробництва та формування робочої сили, яка наділена необхідними характеристиками. Ця функція робить сферу освіти ключовою ланкою відтворювальної системи, що визначає ефективність діяльності всіх інших ланок тим самим визначає підсумковий рівень суспільної продуктивності праці.

Функціонування освіти залежить від власної ресурсної бази, кадрового складу та форм організації. З ляду на це необхідно враховувати актуальні потреби суспільства в знаннях і кваліфікації бо ефективність системи освіти визначається не обсягами залучених ресурсів, а ступенем її адекватності вимогам національної економіки, населення загалом та окремої людини, яка отримує знання.

Рівень підготовки кваліфікованого працівника має відповідати двом критеріям: вимогам працедавця і умовам конкурентоспроможності певного регіону. Відповідно в першу чергу потрібно розвивати методику оцінювання відповідності структури і якості підготовки здобувачів вищої освіти у регіоні. Необхідно наголосити на тому, що взаємодія вищої освіти і ринку праці неможлива без врахування потреб ринкового середовища та галузевої структури певного регіону.

У період ринкових трансформацій різні об'єктивні і суб'єктивні умови визначають на ринку праці диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили: галузеві диспропорції, які виникають під впливом різних темпів розвитку галузей економіки, промисловості та сфери послуг; територіальні диспропорції створені під впливом нерівномірного розміщення та розподілу сировинних і виробничих ресурсів, територіальних відмінностей у розвитку економічного і трудового потенціалу; соціально-демографічні диспропорції, які формуються під впливом різної конкурентоспроможності окремих груп населення на ринку праці; професійно-кваліфікаційні диспропорції, які є наслідком інтегрального впливу галузевих, територіально та соціально-диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці і обумовлені недостатнім впливом держави на процеси відтворення і використання робочої сили.

У результаті перерахованих диспропорцій складається негативна ситуація коли, з одного боку, неможливо задовольнити потреби суспільства, галузі, підприємства, організації у працівниках певних професій і спеціальностей, що, в свою чергу, призводить до зниження обсягів та якості товарів і послуг, зниження конкурентоспроможності підприємств та країни в цілому. Результатом цих процесів з'являються стійкі групи населення, які відчувають труднощі у працевлаштуванні, не беруть участі у суспільному виробництві і потребують допомоги з боку держави (Лисенкова, 2015).

Дану ситуацію підтверджують статистичні дану попиту та пропозиції фахівців на ринку праці України (таблиця 1):

Таблиця 1

Співвідношення попиту та пропозиції фахівців на ринку праці України

Роки	Випущено фахівців, тис. ос.		Потреба підприємств у фахівцях (тис.)	Кількість фахівців на обліку в тис. ос.	Навантаження незайнятими трудовою діяльністю фахівців на вільні робочі місця, ос.
	I-II рівнів акредитації	I-IV рівнів акредитації			
2014/15	79,1	405,4	4,0	50,6	13
2015/16	73,4	374,0	2,8	49,3	17
2016/17	68,0	318,7	3,9	36,6	9
2017/18	61,2	359,9	4,9	32,4	7

Пропозиція фахівців, які випущені навчальними закладами I-II рівнів акредитації перевищує реальний попит на них з боку роботодавців у середньому у 11 разів, а у порівнянні з фахівцями III-IV рівнів акредитації істотно вище. Це призводить до дисбалансу на ринку праці та працевлаштування випускників не за профілем їхньої підготовки. Отже, спостерігається низький рівень комунікацій між ринком освітніх послуг та ринком праці.

Забезпечення економіки висококваліфікованими та конкурентними кадрами можливе при вирішенні на таких рівнях:

- на рівні нагальної потреби (необхідність оперативного заповнення галузей економіки фахівцями певних спеціальностей);
- на рівні перспективної потреби у фахівцях певних спеціальностей або кваліфікацій, яка виникне в найближчому майбутньому;
- на рівні стратегічної потреби в кваліфікованих спеціалістах (з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку з метою здійснення економічних перетворень, передбачених стратегією розвитку) (Андрионін, Коровкін, & Парбузін, 2001).

Роботодавці, які прагнуть отримати кваліфікованих молодих спеціалістів, шукають можливості для їх підготовки. Для досягнення цієї мети бізнесові структури та заклади освіти створюють партнерські відносини і несуть взаємну відповідальність. Результатом таких відносин є забезпечення освіти доходами та ідеями зі сфери бізнесу, готовність випускників до успішної професійної діяльності, формування актуальних для сучасного ринку праці професійних компетенцій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, структура і якість фахівців у системі вищої освіти є не зовсім відповідною потребам національного ринку праці, що обумовлює високий рівень безробіття серед дипломованих випускників. Основою налагодженого та структурованого

функціонування ринку праці та вищої освіти є їх гармонійна взаємодія, основою якої є володіння інформацією про зміни попиту на професійні навички для оперативного реагуванні системи освіти та професійного навчання на структурні зміни в економіці та суспільстві. Необхідне стратегічне планування освітньо-кваліфікаційних структур органів влади на національному та регіональному рівнях. Важливою складовою має стати регіональна система структурних параметрів відтворення кадрів відповідно потребам галузей економіки регіону. Значна увага має приділятися залученню роботодавців до процесу підготовки кадрів у вищій освіті на всіх стадіях процесу.

Список використаних джерел

- Андрюнин, А. В., Коровкин, А. Г., & Парбузин, К. В. (2001). *Взаимодействие региональных рынков труда: опыт анализа и прогнозирования движения населения и рабочей силы*. Взято с <http://www.ekfor.ru>.
- Геєць, В. М. (2003). *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку*. Розд. 3. Київ: Ін-т економічного прогнозування Фенікс.
- Лавриненко, Л. М. (2016). *Взаємодія та взаємозв'язок ринку праці та ринку освітніх послуг*. Взято з <http://www.global-national.in.ua>.
- Лисенкова, Н. В. (2015). *Інтеграційні моделі взаємодії освіти і ринку праці*. Взято з <http://www.global-national.in.ua>.
- Мочерний, С. В. (1999). *Економічна теорія* : посіб. для студ. вищих закладів освіти. Київ: Академія.
- Мудра, О. В. (2013). *Особенности взаимодействия рынков образовательных услуг та праці*. Взято з <http://www.ea.donntu.edu.ua/bitstream>.
- Степаненко, С. В., Яковенко, Л. І. (2010). *Трансформація відносин власності в умовах формування постіндустріальної економіки*. Полтава: Скайтек.

References

- Andriunin, A. V., Korovkin, A. G., & Parbuzin, K. V. (2001). *Vzaimodeistvie regionalnykh rynkov truda: opyt analiza i prognozirovaniia dvizheniia naseleniia i rabochei sily [Interaction of regional labor markets: experience in analyzing and forecasting the movement of population and labor]*. Retrieved from <http://www.ekfor.ru> [in Russian].
- Heiets, V. M. (2003). *Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhostrokovoho rozvytku [Ukrainian economy: long-term development strategy and policy]*. Kyiv: In-t ekonomichnoho prohnouzuvannia Feniks [in Ukrainian].
- Lavrynenko, L. M. (2016). *Vzaiemodiia ta vzaiemozov'iazok rynku pratsi ta rynku osvitynih posluh [The interaction and interconnection of the labor market and the education services market]*. Retrieved from <http://www.global-national.in.ua> [in Ukrainian].
- Lysenkova, N. V. (2015). *Intehratsiini modeli vzaiemodii osvity i rynku pratsi [Integration models of interaction between education and the labor market]*. Retrieved from <http://www.global-national.in.ua> [in Ukrainian].
- Mochernyi, S. V. (1999). *Ekonomichna teoriia [Economic theory]: posib. dlia stud. vyshchyykh zakladiv osvity*. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- Mudra, O. V. (2013). *Osoblyvosti vzaiemodii rykniv osvitynih posluh ta pratsi [Features of interaction between the educational services and labor markets]*. Retrieved from <http://www.ea.donntu.edu.ua/bitstream> [in Ukrainian].
- Stepanenko, S V., Yakovenko, L. I. (2010). *Transformatsiia vidnosyn vlasnosti v umovakh formuvannia postindustrialnoi ekonomiky [Transformation of property relations in the conditions of formation of post-industrial economy]*. Poltava: Skaitek [in Ukrainian].

BOLSHAYA O.

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

THE FEATURES OF INTERACTION BETWEEN HIGHER EDUCATION MARKET AND THE LABOR MARKET

The article deals with the features of interaction between the labor market and higher education market in Ukraine. Identify the modern requirements of the labor market to graduates of higher education institutions. Identify the ways of implementing of interaction between the education labor and market in Ukraine.

It has been found that the structure and quality of specialists in the higher education system is not quite appropriate to the needs of the national labor market, which leads to high unemployment among graduates. The basis of a well-organized and structured functioning of the labor market and higher education is their harmonious interaction, the basis of which is the possession of information on changes in demand for vocational skills for prompt response of the education system and vocational training to

structural changes in the economy and society. Strategic planning of the educational and qualification structures of government bodies at national and regional levels is required. An important component should be the regional system of structural parameters of personnel reproduction in accordance with the needs of the regional economy. Much attention should be paid to involving employers in the process of training in higher education at all stages of the process.

Keywords: higher education; labor market; education market; state educational policy; market economy

Стаття надійшла до редакції 14.02.2019 р.

УДК 37(091)(477):316.752

DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019.23.183168>

РЕНАТА ВИННИЧУК

ORCID ID 0000-0002-1508-7984

ЛЮБОВ КРАВЧЕНКО

ORCID ID 0000-0003-0011-609X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ ТА ПРАКТИЦІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

У статті актуалізовано ціннісне бачення механізмів передачі соціального досвіду від покоління до покоління освітніми засобами; з'ясовано цивілізаційні реалії (порушення зв'язків між поколіннями, розбалансованість систем цінностей, невизначеність духовних орієнтирів молоді) як одну з проблем сучасної професійної підготовки; підкреслено важливість розв'язання цих проблем на засадах міждисциплінарного синтезу і методолого-теоретичного потенціалу аксіологічного наукового підходу. Проведено ретроспективний історико-педагогічний аналіз низки досліджень вітчизняних учених к. XIX – поч. XXI ст., які займалися питаннями аксіологічного характеру освіти та відповідної підготовки шкільної молоді і студентів (П. Каперев, Г. Ващенко, О. Вишневський, С. Гессен, М. Богуславський, В. Гінецинський, Б. Бітінас, С. Гончаренко, М. Романенко, О. Сухомлинська та ін.), які зробили значний внесок у розвиток змісту освітніх цінностей, виявлення їх структури та запропонували свої оригінальні класифікації цих зразків людської культури.

Ключові слова: вітчизняна педагогіка; аксіологічний науковий підхід; цінності освіти; історико-педагогічні дослідження

Постановка проблеми. Нестабільність нинішнього світу, суперечності між розвитком духовної культури та сучасною цивілізацією, надзвичайно широкий вплив засобів масової інформації визначають специфіку й умови передачі соціального досвіду від покоління до покоління, що склалися сьогодні. Традиційні механізми передачі досвіду виявилися не досить вивченими й відпрацьованими, щоб бути на рівні завдань сьогодення. Суперечливість ситуації, яка склалася, пояснюється такими чинниками: певним порушенням зв'язків поколінь; розбалансованістю системи цінностей; розмитістю, невизначеністю духовних орієнтирів та власне й самого ідеалу сучасної людини.

Життєдіяльність сучасної людини, її творча самореалізація в нових цивілізаційних реаліях – одна із актуальних проблем загальної освіти і професійної підготовки. Учені вважають, що творчу активність особистості зумовлюють соціокультурні й психофізіологічні чинники, системоутворювальним із яких стосовно функціонуючих систем освіти є кінцевий результат; пов'язують творчі можливості людини зі здатністю її мозку до випереджального відображення (П. Анохін), що дозволяє особистості прогнозувати майбутнє і власний життєвий шлях. Здатність свідомості випереджати буття становить вихідне положення концепції випереджальної освіти (А. Урсул), в основу якої покладено відповідну систему цінностей. Широко дискутується нині в технологічному впровадженні нових аспектів спекурсів спрямування: теорії систем, синергетики, глобалістики, загальної теорії еволюції, історії розвитку цивілізації, фундаментальної і соціальної інформатики, вчення про європейські освітні цінності тощо. Проте підкреслюється: у концептуальному сенсі важливі не стільки нові спецкурси (наука розвивається динамічно, і поява нових її галузей – явище закономірне), скільки розуміння освіти, покликане інтегрувати наукові знання про цінності людини передусім на засадах міждисциплінарного синтезу й методологічного компонента аксіологічного наукового підходу.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання історичного розвитку аксіологічної освіти та відповідної підготовки шкільної молоді і студентів вищих закладів освіти різних типів на початку XXI ст. стали предметом наукового пошуку багатьох вітчизняних учених, серед яких – В. Алфімов, В. Андрущенко, В. Бондар, І. Зязюн, В. Галузинський, О. Дубасенюк, М. Євтух, Л. Коваль, В. Рибалка, О. Пометун, С. Сисоєва, Г. Шевченко й ін. На основі зарубіжного досвіду та в поєднанні з національними традиціями проблеми аксіологічного виміру освіти крізь призму інтеріоризації цінностей і відповідних ціннісних орієнтацій молоді під час навчання висвітлювали А. Алексюк, Г. Балл, І. Бех, Л. Безменова, О. Бондаренко, М. Боришевський, О. Глузман, С. Гончаренко, С. Максименко, В. Моляко, М. Фіцула, В. Ягупов, Т. Яценко та ін.